ДОРНОГОВЬ АЙМАГ
МУЗЕЙ СУРГАЛТ СУДАЛГААНЫ ТӨВ

200, Алтанговийн гудамж, 2 дугаар баг,
Сайншанд сум, Дорноговь аймаг, 44105.
Утас: 7052 3086
Цахим шуудан: Dornogovi.museum@gmail.com

2026.07.31 № 72

танай 2026.06.04 -ын № 01/361 т

СОЁЛЫН ӨВИЙН ҮНДЭСНИЙ ТӨВИЙН
ЗАХИРАЛ Г.ЭНХБАТ ТАНАА

Монгол Улсын Соёлын сайдын 2022 оны 10 сарын 06-ны А/348 дугаар тушаалаар батлагдсан “Түүх, соёлын хөдлөх дурсгалт зүйлийг үнэт дурсгалт зүйлийн зэрэглэлд нэр дэвшүүлэх журам”-ын дагуу үнэт зэрэглэлд нэр дэвшүүлэх 1, хосгүй үнэт зэрэглэлд нэр дэвшүүлэх 2, нийт 3 дэсийн 3 ширхэг үзмэрийн мэдээллийг хүргүүлж байна.

Хавсралт: 8 хуудастай.

ЗАХИРАЛ А.УРАНЖАРГАЛ

Дорноговь аймгийн Музей сургалт судалгааны төвийн “Үнэт дурсгалт зүйлийн зэрэглэлд нэр дувшүүлэх” дурсгалын жагсаалт

2026 оны 08 сарын 04 өдөр

/д	Үзмэрийн нэр	Хувийн дугаар	Тоо ширхэг	Хэмжээ	Журмын 2.1.6 (УБМС-ийн дугаар)	Журмын 2.1.5 (Судлагдсан, сурталчлагдсан байдал)	Саналын үндэслэл
	Ноён хутагтын дүр	ДГМ2019.1.1.1	1	Өндөр-22,5 см, өргөн-10см	ХД0128549	Уг бүтээл нь 2018 онд тохиосон Их соён гэгээрүүлэгч, Говийн V ноён хутагт Дулдуйтын Данзанравжаагийн мэлмий гийсний 215 жилийн ойн баяр наадам, "Равжаа судлал" олон улсын эрдэм шинжилгээний хурлын үеэр олон нийтэд анх дэлгэгдэн сурталчлагдсан.	“Ноён хутагтын дүр” дурсгалт зүйл нь Говийн ноён хутагт Данзанравжаагийн мэлмий гийсний 215 жилийн ойг хүндэтгэн алдаршуулах зориулалтаар бүтээгдсэн дурсгалын бүтээл юм. Дурсгал дээр “Говийн ноён хутагт Данзанравжаагийн мэлмий гийсний 215 жилийн ойд зориулав” гэсэн бичээс үйлдсэн нь уг бүтээлийн зориулалт, холбогдох түүхэн үйл явдал болон зориулсан хүнийг тодорхой илэрхийлнэ. Уг дурсгалт зүйлийг Үнэт чулуун эдлэл, үйлдвэрлэл эрхлэгч "АЛЕКС АКА" ХХКомпанид тусгайлан захиалж, үйлдвэрийн аргаар бүтээсэн нь нотлогдоно. Дурсгалт зүйлийг гуулиар цутгаж, гадаргууг алтаар бүрэн, маргад, бадмааараг, индраанил зэрэг зургаан ширхэг чулуун шигтгээгээр чимэглэсэн. Ноён хутагт Данзанравжааг хар модон суурийн дээрх шар гуулин хүрээн дотор агаарт завилан сууж бясалгаж буй байдлаар дүрсэлсэн нь уг хүний оюун санаа, шашин, соёлын үйл хэргийг

							бэлгэдэн харуулсан уран дүрслэлтэй бөгөөд зориулалтын бичээс, дүрслэл, материал, ур хийцийн нэгдмэл шийдлээрээ түүх, соёл, урлаг, танин мэдэхүйн ач холбогдолтой. Дурсгалт зүйл нь Дорноговь аймгийн Музей сургалт судалгааны төвийн хууль ёсны өмчлөл, эзэмшилд, өмчлөлийн маргаангүй хадгалагдаж байгаа бөгөөд соёлын өвийн бүртгэл, мэдээллийн санд ДГМ2019.1.1.1 дугаараар бүртгэгдсэн. Иймд “Ноён хутагтын дүр” дурсгалт зүйл нь Түүх, соёлын хөдлөх дурсгалт зүйлийг үнэт дурсгалт зүйлийн зэрэглэлд нэр дэвшүүлэх, хянан шийдвэрлэх журмын 2.1-д заасан шаардлага, мөн Монгол Улсын урлаг, соёлын нэрт үйлстэн Говийн ноён хутагт Данзанравжаад зориулан төрөөс тусгайлан захиалж, үйлдвэрийн аргаар бүтээлгэсэн дурсгалт зүйлийн хувьд журмын 2.2-т заасан нөхцөлийг хангасан гэж үзэж, үнэт дурсгалт зүйлийн зэрэглэлд нэр дэвшүүлэх үндэслэлтэй.

МОНГОЛ УЛСЫН ТҮҮХ, СОЁЛЫН ХӨДЛӨХ ДУРСГАЛТ ЗҮЙЛИЙН БҮРТГЭЛ

УНБМС-ийн дугаар: ХД0128549

Өмчлөгч: Монгол улс	
Эзэмшигч: Дорноговь аймгийн музей	**РД:**

Музейн зэрэглэл:	Орон нутгийн

Дурсгалт зүйлийн оршин байгаа хаяг:

Дурсгалт зүйлийн нэр: Ноён хутагтын дүр	**Хувийн дугаар:** ДГМ2019.1.1.1
Олон улс, орон нутаг, шинжлэх ухааны нэр:	

Төрөл зүйл: 5. УРЛАГ, УРАН САЙХАН -> 5.2 Уран баримал -> 5.2.2 Цутгамал

Холбогдох он цаг: XX зууны сүүлч үе

Соёлын өвийн зэрэглэл:	
Хосгүй үнэт	**Шийдвэр:**
Үнэт	**Шийдвэр:**

Эх бүтээл

Ховор, түгээмэл байдал:
Ашиглалтын байдал: Сан хөмрөгт
Үнэлгээ: 10500000.00

Бүтээлчийн нэр:	
Дэг сургууль хийц:	
Материал, арга ажиллагаа: Гууль, алт, мод, циллиод, маргад, бадмааараг, индранил, Гууль, алт, мод, циллиод, маргад, бадмааараг, индранил, үйлдвэрийн аргаар.	

Баримтжуулалтын гэрэл зураг:	**photo**	**photo**	

Хэмжээ	Өндөр	Өргөн (урт)	Зузаан	Голч	Жин
Ерөнхий	22.50	10.00, 0.00	3.10	0.00	0.00
Бусад хэмжээс: Циллиодон савны хэмжээ өндөр-34.5 см, өргөн-20,5 см, зузаан-17.5 см.					

Иж бүрдэл: 1	Тоо ширхэг
	1
Гарал үүсэл:	

Тодорхойлолт:
Дүрслэн бичих: Гуулиар цутгаж алтаар бүрсэн, маргад, бадмааараг, индраанил зэрэг зургаан ширхэг үнэт чулууг шигтгэж хийсэн Ноён хутагт Данзанравжаагийн дүр. Хар модон суурин дээр шар гуулин хүрээн дотор агаарт завилан сууж бясалгаж буй байдалтайгаар дүрсэлсэн. Циллиодон савтай.
Тэмдэг бичээс: Говийн ноён хутагт Данзанравжаагийн мэлмий гийсний 215 жилийн ойд зориулав гэсэн бичиг бүхий.
Ялгагдах онцлог:
Зориулалт:

Иж бүрдлийн бүрэлдэхүүн хэсгийн мэдээлэл:

Хувийн дугаар	Тодорхойлолт	Хэмжээ

Хадгалалтын байдал:
Бүрэн бүтэн байдал: Бүрэн бүтэн.
Чанар байдал: sain
Гэмтэл: Циллиодон савны ирмэгүүд салсан.

Хамгаалалтад авсан шийдвэр:

Товч түүх:
Холбогдох газар, орон: Гуулиар цутгаж алтаар бүрсэн, маргад, бадмааараг, индраанил зэрэг зургаан ширхэг үнэт чулууг шигтгэж хийсэн Ноён хутагт Данзанравжаагийн дүр. Хар модон суурин дээр шар гуулин хүрээн дотор агаарт завилан сууж бясалгаж буй байдалтайгаар дүрсэлсэн. Циллиодон савтай.
Хэрэглэж байсан хүн: -
Цуглуулагчийн нэр: Дорноговь аймгийн музей
Бүтээлчийн түүх:

Бүртгэлийн түүх:
Хуучин хувийн дугаар:
Ерөнхий бүртгэлийн дэс дугаар: 2267
Төрөлжсөн бүртгэлийн дэс дугаар:

Сэргээн засварлагдсан байдал:	СЗБ №

Хуулбар хийгдсэн байдал:

Үзэсгэлэнд оролцсон байдал:

Үзэсгэлэнгийн төрөл	Улс	Эхэлсэн огноо	Дууссан огноо	Үзэсгэлэнгийн нэр	Даатгалын үнэ

Шилжилт хөдөлгөөн:

Судлагдсан байдал:

Үгүй

Хавсралт материалын тэмдэглэл:

Бүртгэсэн:

/_____/_____/

/ Овог, нэр/ /Албан газар, албан тушаал/

/20.... оны ..... сарын ..... -ны өдөр/

Байгууллага, сум, дүүрэг, аймаг, нийслэл, улсын нэгдсэн (доогуур зур) бүртгэл-мэдээллийн санд хадгалагдаж байгаа:

Д/д	Нэр төрөл	Тоо ширхэг	Хадгаламжийн дугаар
1	Гэрэл зураг		
2	Негатив хальс		
3	Дуу, дүрс бичлэгийн хуурцаг		
4	CD/DVD/BD		
5	Архив, ном, хэвлэлийн баримт		
6	Бусад		

Бүрдүүлэлт хийсэн:

/_____/_____/

/ Овог, нэр/ /Албан газар, албан тушаал/

/20.... оны ..... сарын ..... -ны өдөр/

БУРХАН

Чүн чулуугаар хийсэн. Бадам суурин дээр завилан суусан. Мутрыг цээжний өмнө зөрүүлсэн. Толгой дээрээ рин-аа-тай. Амирлангуй дүртэй.

Соёлын өвийн үндэсний төвийн бүртгэл мэдээллийн системд буй бүртгэлийн дугаар: 75-1212

Хэмжээ: Өндөр 7 см, өргөн-4 см, жин-51 кг

Арга хийц: Чулуу, гар аргаар сийлбэрлэж хийсэн.

Үнэ: 15,000,000₮

Шаардлага хангасан байдлын үндэслэл:

2.1.1.эх хувь байх: Их Монгол улсын түүхэнд холбогдох Их цагаан сүлд, Хар сүлд тугийн дагуул тугуудыг XVII зууны эхэн үед Монголын нийслэл Хархорумаас хязгаар нутгуудад байрлуулсан түүхтэй бөгөөд үүний нэг нь Дорноговь аймгийн Хөвсгөл сумын Сүлдэнэ хөх толгой гэх газар тахигдаж иржээ. Өдгөө музейд хадгалагдаж буй энэхүү Цагаан сүлдийг 1640-1940 оныг хүртэл Тугчин овгийнхон үе дамжин хамгаалж, тахиж тунгаж ирсэн байдаг. 2001 онд Д.Ойдов гэдэг хүн энэхүү тугийг хадгалж байгаад ахин сэргээн Дорноговь аймгийн МССТ-ийн сан хөмрөгт өгсөн.

2.1.2. тухайн төрлийн дурсгалт зүйлийн сонгодог төлөөлөл байх: Энэхүү цагаан туг нь Есөн хөлт цагаан тугнаас үлдсэн цорын ганц бөгөөд дагуул найман тугийн нэг юм.

2.1.3.Монгол улсын түсгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдал, үндэсний язгуур эрх ашигт харшлахгүй байх: Их Монгол улс байгуулагдсан үест төрийн бэлгэдэл, шүтээн, сүлд болж өнөөг хүртэл хадгалагдан ирсэн нь Монгол улсын түсгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдал, үндэсний язгуур эрх ашигт харшлахгүй бөгөөд улам ч бататгах зүйлсийн нэг юм.

2.1.4.өмчлөлийн маргаангүй байх: 2001 онд Д.Ойдов гэдэг хүн энэхүү тугийг хадгалж байгаад ахин сэргээн Дорноговь аймгийн МССТ-ийн сан хөмрөгт өгсөн нь үнэн тул өмчлөлийн маргаангүй юм.

2.1.5.судалгаа, эрдэм шинжилгээний эргэлтэд орсон, олон нийтэд танигдсан байх: "Цагаан туг" нэртэй дурсгалт зүйл нь эрдэм шинжилгээний судалгааны бие даасан объект болж, 2012 онд зохион байгуулагдсан "Дорноговь судлал - 2012" сэдэвт эрдэм шинжилгээний хурлын гол сэдвээр хэлэлцэгдсэн.

Тус хурлын үеэр уг дурсгалт зүйлийн түүх, гарал үүсэл, он цаг, хийц, дүрслэл, утга агуулга, соёлын үнэ цэнэ, ач холбогдлыг олон талаас нь авч үзсэн хэд хэдэн судалгааны илтгэлийг эрдэмтэн, судлаачид хэлэлцүүлсэн.

Хуралд хэлэлцүүлсэн илтгэлүүдийг нэгтгэн, 2012 онд эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл болгон хэвлүүлсэн бөгөөд үүнд дараах судалгааны бүтээлүүд багтсан байна.

Хавсралт:

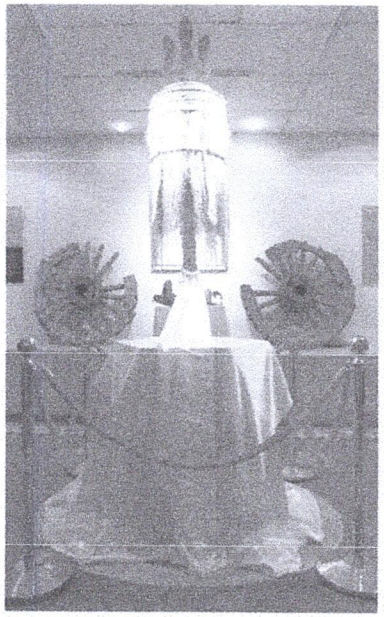

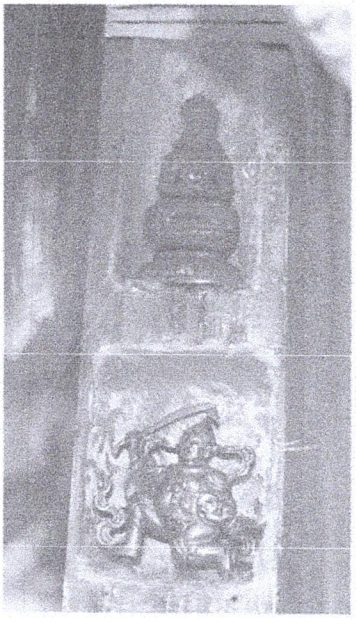

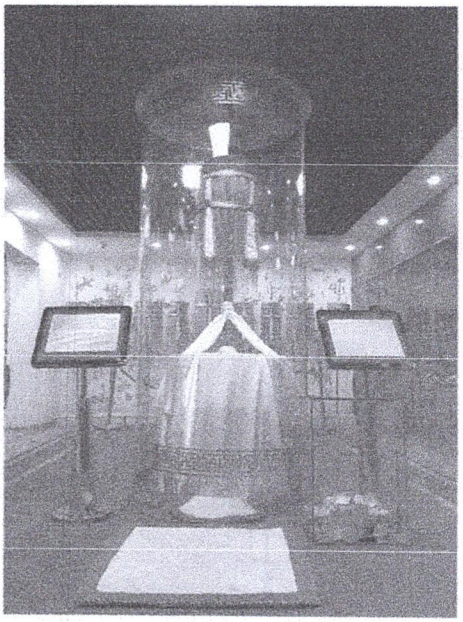

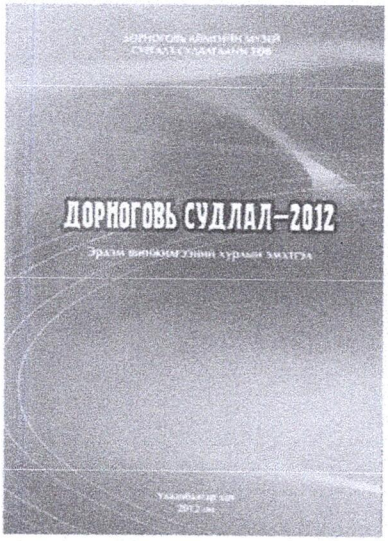

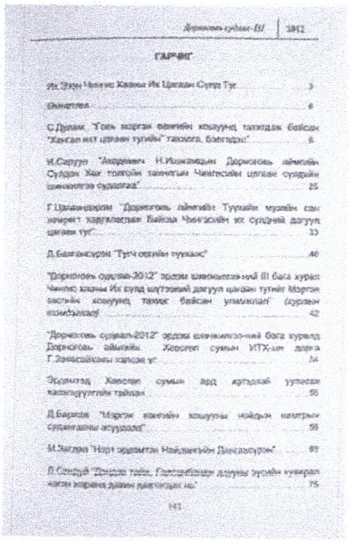

Дорноговь судлал-III | 2012

ГАРЧИГ

Их Эзэн Чингис Хаанаа Их Цагаан Сүүд Тус 3
Өмнөтгөл 6
С.Дуламаа "Төвд эмгэгт өвчний хөлөөнд тохиздаг байсан "Хамсал ихт цагаан түүний" тахилга, бэлгэдэл" 8
И.Саруул "Академич Н.Ишжамцын Дорноговь аймгийн Судлал Хөх толгойн тахилгын Чингисийн цагаан сүүдэрийн чинжээгээ судалгаа" 25
Г.Цагаандэрэм "Дорноговь аймгийн Түүхийн музейн сан хөмрөг хадгалагдаж байгаа Чингисийн их сүлдний дагуул цагаан туг" 33
Д.Балгансүрэн "Түгэ овгийн түүхээс" 46
"Дорноговь судлал-2012" эрдэм шинжилгээний III бага хурлыг Чингис хааны Их сүлд шүтээний дагуул цагаан түнжи Мөргөн тахилга хөөцөлдөх байсан уламжлалт ёслолын онцлогоор зохиосноо 42
"Дорноговь судлал-2012" эрдэм шинжилгээний бага хурлыг Дорноговь аймгийн Хөдөлгөх сумын ИТХ-ын дарга Г.Занхүүгийн хэлсэн үг 54
Эрдэмтэд Хөдөлгөх сумын ард иргэдэд зүүлсэн хадагдүүлгийн тайлбар 56
Д.Баярсан "Мөргөн тахилын хөөцөлдөх нөлөөлөл сүлжээны асуудалд" 58
М.Энхтөр "Нэрт эрдэмтэн Найдангийн Данзанлүндэн" 69
Л.Сэнгүүн "Эрхүүл төрөл, Гэлэгхаадын алтууны эрхийн хүчирхэг чанга эсэргээ дайсан дайсагсан нь" 75

141

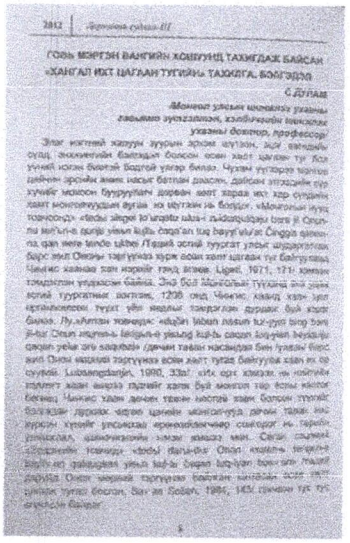

2012 | Дорноговь судлал-III

ГОЁЛ МӨРГӨН ВАНГИЙН ХӨШҮҮНД ТАХИЛДАЖ БАЙСАН «ХАНГАЛ ИХТ ЦАГААН ТҮГИЙНЭ» ТАХИЛГА, БОЛГЭЛТ

С.Дуламаа

Монгол улсын шинжлэх ухааны
давьяалаа зүтгэгчдийн, хэлбэрийн шинжлэх
ухааны доктор, профессор

Энэ нэгтгэл хөгжүүн зүүрэн эрхэм шүтээн, эцэг өвгөдийн сүүд, энхтэнгэрийн бэлгэдэл болсон агаан хаят цагаан туг бол үүнийг нэгэн бөөрөй Водгой улаар бичлэ. Чухлаа нүүдэлд тохирох шийдэл эрсийн жинг нэгэн бөгөөн дээлэн, дайсан өлгөдийн сүү хүчийг мэдэсэн бүрүүлийн дорвон нөөт харах нэг хэр сүлдний хаант монголчуудын дүгээ нэг шүтээн нь болсон. «Монголын нууц товчоонд» «Бөгөө эйгээ ю'ангэйн нааш-лайдаасаадаа ба'ага ю. Сэцэ-ли мэ'ьэ-в дээр үеын ёсөө сэдэ'эн тэд бөүүгээ» Сэнгүүн хаанаа-ла, одоо мэнэ мэдэ цагаан Үндэрий остий нүүрэгт улсын шүдэрлэгээн бөөс эмэ. Өвөгөө тэрүүнээ хүрэх аюун хаант цагаан туг бөлгүүлэгч Чингис хаанаар хэн нэрийг тэнэ өгөөв. Ligeti, 1971, 121: хэнээн төмдэгтэн үүдэхсэн байна. Энэ бол Монголын түүхэнд анх удаа үүсэй түүрэгтэнэ болгож, 1206 онд Чингис хаанд хэнэ эрэл эрхэлсэлсэн тэрэт үйл явдлыг тэмдэглэн дурдаж буй хэрэг бөлөө. Ну.ыАтгэн товчоодс «Бөөгөй Мөнх Хөхөй Тэ-гүүз Зэнгэ Тэнгэ-Ас Сэцэн эцгэнэ Бөгөөн-э үеьэлэ Бөй-ъ сэдэн Бөүүлэн Бөүүлэн сөөлэ үеьэ эгэ хэдэнэ дөчнэ тэнэн нэсэндэ бөн Түмэнэ Бөгс нэй Ононы өөдэлэй тэрүүнээ өөн хаят түгээ бөйгүүлэ хээн их сэ сэүвэй. Lubsangdanjin, 1990, 33а: «Их эрх хэнээн» нь нэйлэн эцгэнэт хээн өөрэ тэдний хэнэ бэй монгол тэр өөнэ нэйлэг бөгөөд Чингис хээн дөчнэ тэнэн нэсэтэй хээн болсон түүнийг бөлгэсэн дүрэлэх нэрэн цэнэн монголчууд дөчнэ тэнэн нэс нүүрэн хүнийг үнэсэнхэй өрөөсөлөлчнэр сэнгүүн нь тэрийн гэнэсэлэл, ашиглэхээнэ эмээ хэнээ мөн. Сэнгүүн сацэнэй «Бөгөөнэй Чингис «Бөөгөй Мөнх-Хөхөй Өлөн хэлэнэ төрөлэй Бөйгүүлэ» тэйлэдэнэ үйлэ хэрэ Энэрэ Бөгөөн Бөөгөөн Бөөгөөн Бөөгөөн дөрүүлэ. Онэн эмэнэй тэрүүнээ бөйгүүлэ хээнээн өөнэ нэйлэг үүнэн бөөсэн, Бэх эн Sobon, 1984, 145: гэнэнэн түг түг өөнэсэн бөйгүүлэ.

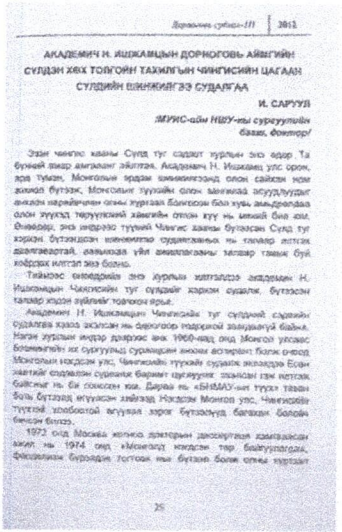

Дорноговь судлал-III | 2012

АКАДЕМИЧ Н. ИШЖАМЦЫН ДОРНОГОВЬ АЙМГИЙН СУЛДАН ХӨХ ТОЛГОЙН ТАХИЛГЫН ЧИНГИСИЙН ЦАГААН СҮЛДИЙН ШИНЖИЛГЭЭ СУДАЛГАА

И. САРУУЛ

ЭРИС-гийн НШУ-ны судлаачийн
бакш, доктор/

Энэн чингис хааны Сүлд туг садаст нүрлэн энэ өдөр. Та бүхний өмөр амгалаан эйлтэн. Академич Н. Ишжамц улс орон, ард түмэн, Монголын эрдэм шинжилгээнд олон сайхан нам жижэг бүтээж, Монголын нүүдэн олон мөнгөнөө, эсүүлүүдэг дижээ нарийнчлан олны нүүрэнэ бөлгөсөн бөө хүнь амьдралаа олон эгүүлэг төгүүлсэн хөөгөөн олон нүү нь өнөө бөө юм. Өнөөдөр, энэ өнөрөө түүний Чингис хааны бүтээсэн Сүлд туг хэрэгт бүтээдэгэн юнэмлэгэ судлагаанэ нь тэнэр эстэн дөөлгөөдэгтэй, ашиглаа уйл явцлагаанэ тэлэвэр тэнэн бүй хөөрөөх илгээн эхэ болно.

Тийнээс өнөөдрийн энэ нүрлэн хэлгэлдэх академич Н. Ишжамцын Чингисийн туг сүлдэйг хэрэгт бүтээсэн тэлэвэр хүрэн эйлэйг тэнэнэ юм.

Академич Н. Ишжамцын Чингисийн туг сүлдэнэй судлалын судалгаа хэлэх асэлтэн нь дөрөөлөө тэрүүлэ эзэмшлүүгэ байна. Нэгэн эрдэлэн нөдэр дөрөөс энэ 1960-нэд онд Монгол улсаас бөөнөнэйн их сүхүүлэд суралцан анхны вэтэрэн болж өнөөд Монголын нэгдсэн улс, Чингисийн түүхэй судлалс эхлэдэн Бэнэ эмэтэйг сэдэлэлэн судлалэ бөрөөт цэлэрэлэ гэн нэтгэх байсыг нь би сонссон юм. Дараа нь «БНМАУ-ын түүх» гэдэн бөлэ бүтээдэ нүүлсэн эйлэдэ. Нэгдсэн Монгол улс, Чингисийн түүхэй эхлөөлэй

гийсний 215 жилийн ойд зориулав" гэсэн бичээс үйлдсэн нь уг бүтээлийн зориулалт, холбогдох түүхэн үйл явдал болон зориулсан хүнийг тодорхой илэрхийлнэ.

Уг дурсгалт зүйлийг Үнэт чулуун эдлэл, үйлдвэрлэл эрхлэгч "АЛЕКС АКА" ХХКомпанид тусгайлан захиалж, үйлдвэрийн аргаар бүтээсэн нь нотлогдоно.

Дурсгалт зүйлийг гуулиар цутгаж, гадаргууг алтаар бүрэн, маргад, бадмааараг, индраанил зэрэг зургаан ширхэг чулуун шигтгээгээр чимэглэсэн. Ноён хутагт Данзанравжааг хар модон суурийн дээрх шар гуулин хүрээн дотор агаарт завилан сууж бясалгаж буй байдлаар дүрсэлсэн нь уг хүний оюун санаа, шашин, соёлын үйл хэргийг бэлгэдэн харуулсан уран дүрслэлтэй бөгөөд зориулалтын бичээс, дүрслэл, материал, ур хийцийн нэгдмэл шийдлээрээ түүх, соёл, урлаг, танин мэдэхүйн ач холбогдолтой.

Дурсгалт зүйл нь Дорноговь аймгийн Музей сургалт судалгааны төвийн хууль ёсны өмчлөл, эзэмшилд, өмчлөлийн маргаангүй хадгалагдаж байгаа бөгөөд соёлын өвийн бүртгэл, мэдээллийн санд ДГМ2019.1.1.1 дугаараар бүртгэгдсэн.

Иймд "Ноён хутагтын дүр" дурсгалт зүйл нь Түүх, соёлын хөдлөх дурсгалт зүйлийг үнэт дурсгалт зүйлийн зэрэглэлд нэр дэвшүүлэх, хянан шийдвэрлэх журмын 2.1-д заасан шаардлага, мөн Монгол Улсын урлаг, соёлын нэрт үйлстэн Говийн ноён хутагт Данзанравжаад зориулан төрөөс тусгайлан захиалж, үйлдвэрийн аргаар бүтээлгэсэн дурсгалт зүйлийн хувьд журмын 2.2-т заасан нөхцөлийг хангасан гэж үзэж, үнэт дурсгалт зүйлийн зэрэглэлд нэр дэвшүүлэх үндэслэлтэй.

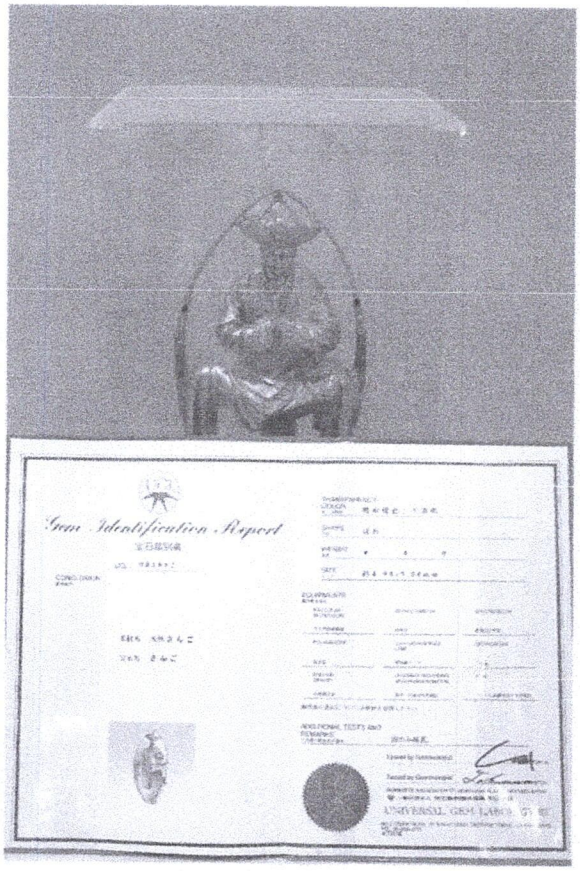
Gem Identification Report
UNIVERSAL GEM LABORATORY

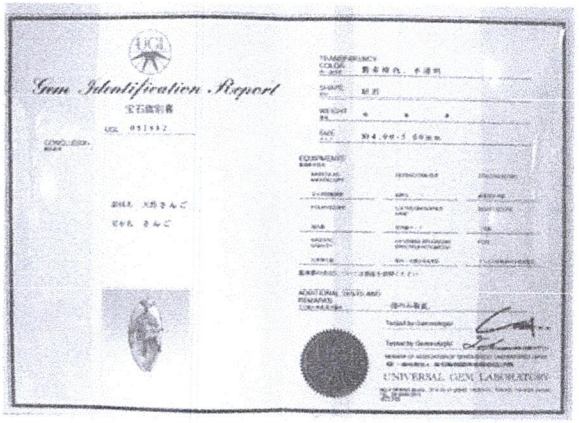
Gem Identification Report
UNIVERSAL GEM LABORATORY